

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**



## **ГЕОГРАФИЯ**

**ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮ УЮМДАРЫНЫН  
VI-IX –КЛАССТАР  
ҮЧҮН ПРЕДМЕТТИК СТАНДАРТ**

**Бишкек -2018**

**Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын  
6-9-класстар үчүн «География» боюнча предметтик стандарт**

**Мазмуну**

1- бөлүм. Жалпы жоболор

- 1.1. Документтин статусу жана түзүмү
- 1.2. Негизги ченемдик документтердин системасы
- 1.3. Негизги түшүнүктөр жана терминдер

2- бөлүм. Предметтин концепциясы

- 2.1. Окутуунун максаттары менен милдеттери
- 2.2. Предметтин методологиялык негиздери
- 2.3. Предметтик компетенттүүлүктөр
- 2.4. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы
- 2.5. Мазмундук тилкелер. Окуу материалын мазмундук тилкелер жана класстар боюнча бөлүштүрүү.
- 2.6. Предмет аралык байланыштар. Өтмө тематикалык тилкелер.

3- бөлүм. Билим берүүчүлүк натыйжалар жана баалоо

- 3.1. Окуучуларды окутуудан күтүлүүчү натыйжалар (баскычтар жана класстар боюнча)
- 3.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары

4- бөлүм. Билим берүү процессин уюштурууга коюлуучу талаптар

- 4.1. Ресурстук камсыздоого коюлуучу талаптар
- 4.2. Шыктандыруучу окуу чөйрөсүн түзүү

## 1- бөлүм. Жалпы жоболор

### 1.1. Документтин статусу жана түзүмү

География боюнча предметтик стандарт Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» Мыйзамынын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-июлундагы №403 токтому менен бекиген Кыргыз Республикасында жалпы мектептик билимдин Мамлекеттик билим берүү стандартынын негизинде иштелип чыкты.

География боюнча предметтик стандарт – предметтин алкагында окуучулардын алган билимдеринин натыйжаларын, аларга жетүүнүн жана өлчөөнүн ыкмаларын жөнгө салуучу документ.

География боюнча предметтик стандарт 4 бөлүмдөн турат: Жалпы жоболор, Предметтин концепциясы, Билим берүүнүн натыйжалары жана баалоо (компетенциялар) жана Билим берүү процессин уюштурууга коюлуучу талаптар.

### 1.2. Жалпы билим берүүчү уюмдар үчүн негизги ченемдик документтердин системасы

- Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамы (2013-ж.);
- Кыргыз Республикасында жалпы орто билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандарты (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-ж. 21-июлундагы № 403 Токтому менен бекитилген);
- Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү уюмдары үчүн география боюнча предметтик стандарт;
- Жалпы билим берүүчү уюмдардын базистик окуу планы;
- Негизги мектеп (6-9-класстар) үчүн билим берүүнүн негизги программасы.

### 1.3. Негизги түшүнүктөр жана терминдер

Бул стандартта аныктамалар жана кыскартуулар Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамына, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-июлундагы «Кыргыз Республикасында жалпы орто билим берүүнүн Мамлекеттик стандартын бекитүү жөнүндө» №404 токтомуна ылайык берилген жана колдонулган. Бул документке ылайык стандартта төмөнкү түшүнүктөрдүн, терминдердин, аныктамалардын системасы берилди:

**Базалык жалпы билим берүү предметтери** - мектептик билим берүүнүн бардык баскычтарында жана профилдеринде бардык окуучулар үчүн милдеттүү болуп саналган предметтер

**Базистик окуу планы** - милдеттүү предметтердин тизмесин, аларды окутуунун ырааттуулугун, окуу жүгүнүн көлөмүн жана формасын белгилеген документ

**Билимдин сапаты** - билим берүүнүн натыйжасынын ар кандай билим берүү субъекттеринин (окуучулардын, педагогдордун, ата-энелердин, иш берүүчүлөрдүн, бүтүндөй эле коомдун) күткөндөрүнө же алар алдыга койгон максаттары менен милдеттерине ылайык келүү даражасы

**Билим берүү тармагы** - адамдын ишмердигинин белгилүү чөйрөсүнө тиешелүү, илимий жана практикалык иштин педагогикалык жактан жатыккан тажрыйбасы түрүндө берилген билим берүүнүн мазмуну

**Билим берүү процесси** - педагогдордун түздөн-түз катышуусу менен жалпы окуучулар менен өткөрүлгөн жана окуучунун өз алдынча иштөөгө багытталган сабактардын формасы,

окуучулардын жана бүтүрүүчүлөрдүн сынактары, зачеттору, аттестациялоонун башка түрлөрү сыяктуу окутуунун жана тарбиялоонун уюштурулган процесси. Билим берүү программаларын ишке ашыруу билим берүү процесси аркылуу жүзөгө ашырылат

**Белги** - бул символ, окуучулардын окуудагы жетишкендиктеринин баасын цифралар, тамгалар, сүрөттөр же жаңсоолор менен шарттуу-формалдык түрдө, сандык туюндуруу

**Баа** - окуучуларды баалоонун жыйынтыктарын сандык жана сапаттык чагылдыруу

**Баа берүү** - окуучулардын этикалык жана интеллектуалдык өнүгүүсүнө жана алар тарабынан турмуштук зарыл болгон компетенцияларга ээ болуусуна, ошондой эле бул иштин билим берүүнүн сапатын жакшыртуу максатында билим берүүнүн мамлекеттик стандарттарынын талаптарына ылайык келүүсүн аныктоо үчүн окуучулар, мугалимдер, ата-энелер менен эки жактуу байланышты жүзөгө ашырууга багытталган маалымат арттыруучу ишин өлчөө, интерпретациялоо жана талдоо процесси

**Баа берүү тутуму** - жетишкендиктерди өлчөөнүн жана окутуу маселелерин диагноздоонун, эки жактуу байланышты түзүүнүн, окуучуларга, мугалимдерге, ата-энелерге, мамлекеттик жана коомдук түзүмдөргө илим берүүнүн абалы, маселелери жана жетишкендиктери жөнүндө маалымат берүүнүн негизги каражаты

**Билим берүү процессинин катышуучулары** - окуучулар, педагогикалык кызматкерлер, билим берүү уюмунун башкаруучу жана окуу-көмөкчү персоналды, окуучунун ата-энелери (мыйзамдуу өкүлдөрү)

**Географиялык маданият** – дүйнөнүн географиялык сүрөтүн, географиялык ойломду, географиянын методдору менен тилин өзүнө камтыган жалпы адамзаттык маданияттын бөлүгү

**Географиялык ой жүгүртүү** – географиялык чындыкты чагылдырган, анын өнүгүүсүн өз ара аракетте жана өз ара байланышта караган ойлом

**Дүйнөнүн географиялык сүрөтү** – заманбап география тармагындагы изилдөө жана практикалык иштердин жүрүшүндө алынган жана текшерилген илимий билимдердин негизинде турган географиялык маданияттын элементи, ал адам баласынын табият жана коом тууралуу түшүнүктөрүн, аларга болгон мамилесин чагылдырат

**Долбоор** - практикалык же теориялык маанилүү маселелерди чечүүдө жетишиле турган, окуучулардын өз алдынча жана топтук ишин талап кылган натыйжаларга багытталган мектеп окуучуларынын когнитивдик (таанып-билүү), аффективдик (эмоционалдык-баалуулук) жана жүрүм-турумдук ишмердигин уюштурууну камсыз кылуучу педагогикалык технология

**Жалпы мектептик билим берүүнүн мамлекеттик стандарты** - ченемдик-укуктук документ, ал: мектептик билим берүүнүн бардык баскычтарында билим берүүнүн бардык тармактарында белгиленген максаттарды жүзөгө ашырууну камсыз кылат; билим берүү процессин жөнгө салат; улуттук жана жергиликтүү деңгээлдерде билим берүү тутумун өнүктүрүүнү камсыз кылат

**Жеке билим берүү траекториясы** - педагогдун ата-энелер менен бирге өз ара аракеттенүүсүндөгү координациялык, уюштуруучулук, консультациялык ишмердигинде жүзөгө ашырылган ар бир окуучунун тийиштүү жөндөмдүүлүгүнө, мүмкүнчүлүгүнө, жүйөлөрүнө, таламдарына ылайык жеке билим берүү максаттарын жүзөгө ашыруу боюнча алардын окуу ишинин элементтеринин белгилүү ырааттуулугу

**Инклюзивдик билим берүү** - балдарды сегрегациялоонун ар кандай формаларын четке каккан ийгиликтүү окуу жана социалдашуу үчүн шарттарды түзүү аркылуу бардык

окуучулардын керектөөлөрүнүн жана муктаждыктарынын ар түрдүүлүгүнө улуттук билим берүү тутумунун багытталышынын жана таасир кылышынын динамикалуу процесси

**Компетенттүүлүк** - белгилүү бир кырдаалда (окуу, жеке жана кесиптик) билимдин жана ыктын ар кандай элементтерин өз алдынча колдонууга адамдын интеграцияланган жөндөмү

**Компетенция** - окуучуну (үйрөнүүчүнү) билим алууга даярдоого карата мурдатан коюлган, анын белгилүү бир чөйрөдөгү натыйжалуу үзүрлүү иши үчүн зарыл болгон социалдык талап (ченем)

**Мектептик стандарт** - билим берүү уюму иштеп чыгып, бекиткен жана конкреттүү билим берүү уюмунун компетенциясынын чегинде окуу-тарбиялоо процессин уюштуруу боюнча анын өзгөчөлүгүн чагылдырган документ

**Мектептик билим берүү** - тарбиялоо жана билим берүү системасы, ал коомдогу активдүү иши үчүн жетиштүү болгон, анын баскычтарына тиешелүү билимди, ыктарды, тажрыйбалык көндүмдөрдү камсыз кылат

**Мамлекеттик компонент** - менчигинин түрүнө карабастан бардык типтеги мектептер үчүн милдеттүү болгон мамлекеттик стандарттардын талаптарын жүзөгө ашырган мектептик билим берүүнүн окуу планынын бөлүгү

**Негизги компетенттүүлүк** - социалдык, мамлекеттик, кесиптик тапшырыкка ылайык аныкталган, окуу предметтеринин базасында жүзөгө ашырылган жана окуучунун социалдык тажрыйбасына негизделген көп функциялуулукка ээ болгон жана предметтен жогору турган билим берүүнүн өлчөнүүчү натыйжасы

**Натыйжалар (билим берүүчү)** - негизги жана предметтик компетенттүүлүккө ээ болуу деңгээлинде билдирилген билим берүү процессинин белгилүү этабында окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктеринин топтому

**Окутуу технологиясы** - билим берүүнүн максаттарына жана натыйжаларына жетишүүгө жана өлчөөгө багытталган окуу процессин уюштуруунун ыкмаларынын жана методдорунун тутуму

**Окутуунун максаты** - күн мурунтан берилген жана сыпатталган шарттар, окуучунун келечектеги ишинин ыкмалары; билим алуунун натыйжасында ээ болгон иштин мүмкүн болгон түрлөрүнө карата анын жөндөмү

**Предметтик компетенттүүлүк** - негизги компетенттүүлүккө карата мамиле боюнча жекече компетенттүүлүк, билим берүү натыйжаларынын топтому түрүндө айрым предметтердин материалдары менен аныкталат

**Предметтик стандарт** - окуучунун билим алышынын, аларга жетишүү ыкмаларын жана предметтин алкагында өзгөрүүлөрдүн натыйжаларын жөнгө салган документ

**Профилдик билим берүү** - билим берүү процессинин түзүмүн, мазмунун жана уюштурулушун өзгөртүүнүн эсебинен окуучунун кызыкчылыгын, шыгын жана жөндөмдүүлүгүн кыйла толук эске алууга, жогорку класстын окуучуларынын билим алуусун улантуу жагындагы кесиптик кызыкчылыктарына жана ниеттерине ылайык алардын окуусу үчүн шарт түзүүгө мүмкүнчүлүк берген окутуунун дифференциациялоо жана жекелештирүү каражаты

## **2- бөлүм. Предметтин концепциясы**

### **2.1. Окутуунун максаттары менен милдеттери**

География предмети боюнча Мамлекеттик билим берүү стандарты предметти окуп-үйрөнүүнүн максаттары менен милдеттерин аныктайт.

География предметин окутуунун максаты – окуучулардын дүйнөнүн географиялык сүрөтүн жана ойломду, географиянын усулдары менен тилин камтыган географиялык маданиятка ээ болуусу, алардын негизинде окуучулардын географиялык компетенциялары калыптанат.

Предметти окутуунун милдеттери:

- окуучуларды табигый, социалдык жана экономикалык системалардын кызмат аткаруусу жана аларды өз ара аракеттенүүсү менен тааныштыруу;
- окуучуларды табиятта жана коомдо болуп жаткан өзгөрүүлөрдү баалоого үйрөтүү;
- окуучуларды өз Мекенинин өнүгүүсүнө салым кошууга үйрөтүү, башка маданиятты жана салттарды сыйлоого тарбиялоо.

### **2.2. Предметтин методологиялык негиздери**

Предметтин мазмунун түзүүнүн методологиялык негизи болуп бир бүтүн педагогикалык процессти изилдөөгө болгон жалпы илимий мамилелер, атап айтканда, билим берүүгө болгон система-структуралык жана мазмундук-ишмердик мамилелер эсептелет.

Географиялык билим берүү жалпы орто билим берүү системасында жетектөөчү орундардын бирин ээлеп, дүйнөнү илимий түшүнүүнүн негизи болуп эсептелет, окуучулардын географиялык компетентүүлүгүнүн калыптанышын камсыз кылат. Заманбап географиянын предмети болуп «жаратылыш – адам – чарба – курчап турган чөйрө» бир бүтүн системасы болгон географиялык чындыктагы мейкиндик-мезгилдик өз ара байланыштарды жана өз ара аракеттерди окуп-үйрөнүү эсептелет. Бул система табияттын жана коомдун жаңы көз караштардын калыптануусуна, курчап турган чөйрөгө дөөлөттүк мамиле кылууга багытталган туруктуу өнүгүүсүчүн зарыл. Дал географиянын мектептик курсунда Жердин табигый, социалдык, экономикалык системаларынын бир бүтүндүгү, туруктуулугу жана туруксуздугу тууралуу түшүнүктөр калыптанат. Мындан сырткары, адамзаттын глобалдык көйгөйлөрүн окуп-үйрөнүүгө жана алардын себептерин, маңызын, чечүү ыкмаларын талдоого мүмкүнчүлүк берет. Мындан географиялык билим берүүнүн мазмунуна «Туруктуу өнүгүүнүн кызыкчылыгындагы билим берүү» идеяларын киргизүү зарылдыгы келип чыгат, алар: глобалдык экологиялык көйгөйлөр, физика-географиялык шарттардын жаратылышка, адамдын жашоосуна тийгизген таасири, адамдын курчап турган чөйрөгө тийгизген таасири, табигый ресурстарды туруктуу пайдалануу, биоар-түрдүүлүктүн кыскаруу коркунучу ж.б. Туруктуу өнүгүү идеясы адамды ал жашаган чөйрөдөн, жашоону жаратуу шарттарынан ажыратпай кароону талап кылып, жаратылыштын туруктуу өнүгүүсүнүн, курчап турган чөйрөнү коргоонун жана коомдун өнүгүүсүнүн социалдык адилеттүүлүгүнүн фундаменталдуу негизги болуп эсептелет. Ошентип, Туруктуу өнүгүү үчүн билим берүүнүн максаттары – активдүү жарандык позициясы бар, сынчыл ой жүгүртүүгө, социалдык өнүгүүгө жана курчап турган айлана-чөйрөгө терс таасир этүү көз карашынан кырдаалга баа берүүгө жана өз ишмердигинин натыйжаларын болжолдоого жөндөмдүү сабаттуу адамды тарбиялоо.

### **2.3. Предметтик компетенттүүлүктөр.**

Географиялык предметтик компетенттүүлүктөр деген–география предметинин алкагында спецификалык мааниге ээ болгон өзөктүү компетенцияларга карата алганда жеке болуп эсептелген билим берүүчүлүк натыйжалар.

Окуучулардын географиялык компетенттүүлүгүнүн структуралык элементтери:

- **географиялык документтерди (карталар, диаграммалар, сүрөттөлүштөр, илимий тексттер) талдоо жана интерпретациялоо;**
- **географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндик менен мезгилде багыт алуу;**
- **географиялык процесстер менен кубулуштарды түшүндүрүү.**

**«Географиялык документтерди талдоо жана интерпретациялоо»** компетенттүүлүгү - ишмердиктин ар кыл түрлөрүн географиялык маалыматтын айрым булактары (картографиялык, статистикалык, тексттик, ММК, интернет) менен бириктирет:

- маалыматты өз алдынча издөө, талдоо, тандап алуу, кайра өзгөртүү жүргүзүүнү, сактоону, берүүнү жана техникалык каражаттар жана маалыматтык технологиялардын жардамы менен презентациялоону билүү;
- картаны, географиялык жана статистикалык маалыматтарды колдонуп, тиешелүү эсептөөлөрдү жүргүзүү жана эсептөөлөрдүн жыйынтыктарын чагылдырган диаграммалар менен таблицаларды түзүү;
- курчап турган чөйрөнү изилдеп-үйрөнүү үчүн географиялык куралдарды колдонуу;
- географиялык маалыматты оозеки жана жазуу түрүндө берүү.

**«Географиялык процесстер менен кубулуштарды түшүндүрүү» компетенттүүлүгү төмөнкүлөрдү камтыйт:**

- Жерде болуп жаткан процесстер менен кубулуштарды талдоо жана талдоонун жыйынтыктарын жалпылаштыруу;
- заманбап геоэкологиялык көйгөйлөрдү болжолдоо жана баалоо;
- курчап турган чөйрөнү коргоонун маанисин жана турмуштук зарылдыгын түшүндүрүү.

**«Географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндикте багыт алуу» компетенттүүлүгү төмөнкүлөрдү талап кылат:**

- алгоритмдештирүүнү географиялык объектилердин, процесстер менен кубулуштардын, логикалык схемалардын, структуралык моделдердин мүнөздөмөсүнүн планы катары пайдалануу;
- окуучулардын маалыматты кайра туюндуруп берүүсү, нускамаларды туура сактоо, объектилер менен кубулуштарды аныктап таануу;
- картадан географиялык объектилердин жайгашкан ордун көрсөтүү ж.б.
- географиялык түшүнүктөрдү, аныктамаларды пайдалануу менен оюн айтуу.

### **2.4. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы.**

Негизги компетенттүүлүктөр (маалыматтык, социалдык-коммуникативдик, өзүн өзү уюштуруу жана көйгөйдү чечүү) география предметинде табигый-илимий билим берүүчүлүк тармактын компетенттүүлүктөрү аркылуу калыптанат (илимий маселелерди аныктап таануу жана коюу; кубулуштарды илимий түшүндүрүү (чечүү); илимий далилдерди пайдалануу), алар өзөктүү компетенттүүлүктөрдүн курамдык бөлүгү болуп саналышат. Жогоруда аталган компетенттүүлүктөр географиялык компетенттүүлүктөрдүн деңгээлинде конкреттешет. На-

тыйжада, окуучулардын негизги компетенцияларга ээ болуусу географиялык компетенттүүлүктөрдү (географиялык документтерди талдоо жана интерпретациялоо; географиялык процесстер менен кубулуштарды түшүндүрүү; географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндикте багыт алуу) өздөштүрүү деңгээлинен түздөн-түз көз каранды. Муну төмөнкү таблицада көрсөтүүгө болот:

**Таблица 1. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы**

Негизги компетенттүүлүктөр	Табигый-илимий билим берүүчүлүк тармактын компетенттүүлүктөрү	Географиялык компетенттүүлүктөр	Сыпатталышы
Маалыматтык компетенттүүлүк	Илимий маселелерди аныктап таануу жана коюу	Географиялык документтерди талдоо жана интерпретациялоо	Окуучу географиялык маалыматтын булактары (географиялык карта, статистикалык маалыматтар, окуу китебинин тексти) менен өз алдынча талдап, суроолорду жана көйгөйлөрдү кое билүүсү.
Социалдык-коммуникативдик компетенттүүлүк	Кубулуштарды илимий түшүндүрүү	Географиялык процесстер менен кубулуштарды түшүндүрүү	Географиялык түшүнү, фактылардын, себеп-натыйжалардын байланышынын, мыйзам ченемдүүлүктөрдүн негизинде Жердеги болуп жаткан жаратылыштын жана коомдун процесстерин, кубулуштарын түшүндүрүү.
«Өзүн өзү уюштуруу жана көйгөйдү чечүү» компетенттүүлүгү	Илимий далилдерди пайдалануу	Географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндикте багыт алуу	Логикалык схемалардын, структуралык моделдердин негизинде географиялык объектилерге комплекстүү мүнөздөмө берүү.

## **2.5. Мазмундук тилкелер. Окуу материалын мазмундук тилкелер жана класстар боюча бөлүштүрүү**

Предметтин мазмундук тилкеси деген - негизги географиялык идеялар менен түшүнүктөр, география предметинин бардык окуу материалдары жана окуучулардын географиялык компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун технологиялык мамилелеринин тегерегинде топтоштурулат. Предметтин фундаменталдык ядросу өз ара байланышкан жана бирин бири толуктоочу 3 предметтен турат, аларда төмөнкүлөр орун алат:

- методологиялык жана система түзүүчүлүк мүнөзгө ээ болгон негиз салуучу илимий билимдер;
- окуучулардын түрдүү предметтик тармактарда кеңири багыт алуусуна жол ачып берген универсалдык окуу аракеттери, иш-аракеттердин жалпыланган ыкмалары;
- билим берүү программаларын өздөштүрүү жыйынтыктарына баа берүү системасы.



Географиялык билим берүүнүн мазмундук тилкелери:

- *Географиялык изилдөөлөрдүн методдору жана географиялык маалыматтын булактары* – чындыктын маалыматтык образдык-белгилик моделдери катары карталарды жана башка булактарды пайдалануу менен географиялык чындыкты окуп-үйрөнүү ыкмалары;
- *Жердин жаратылышы* – Жердин жана анын айрым аймактарынын жаратылышы тууралуу географиялык билимдердин системалары;
- *Табигый ресурстар* – минералдык, климаттык, суу, жер жана биологиялык ресурстар материктердин, аймактардын, өлкөлөрдүн экономикасынын өнүгүүсүнүн базасы катары;
- *Бүгүнкү күндөгү дүйнөнүн экологиялык-экономикалык жана социалдык өнүгүүсү* – адамзат цивилизациясынын жашап турган чөйрөсүнөн, жашоону калыбына келтирүү шарттарынан ажырагыс байланышта өнүгүүсү, ал жаратылыштын туруктуу өнүгүүсүнүн, курчап турган чөйрөнү коргоонун фундаменталдык негизи болуп саналат.

**Таблица 2. Окуу материалын мазмундук тилкелер жана класстар боюнча бөлүштүрүү**

Мазмундук тилкелер	Окуу материалдары			
	6- класс	7- класс	8- класс	9- класс
Географиялык изилдөөнүн методдору жана географиялык маалыматтын булактары	Байкоонун түрлөрү. Горизонттун багыттарынын аныктоо, глобуста, планда, географиялык картада. Жерди планга түшүрүүнүн ыкмалары: көз менен болжолдоо, уюлдук, маршрутдук. Аралыкты өлчөө. Глобус. Жердин планы. Географиялык карта.	Материктер менен океандардын жаратылышын салыштыруу, тарыхый, картографиялык методдору.	Республиканын ТПК ландшафттарынын классификациясы, өзгөрүүлөрүнө баа берүү. Географиялык изилдөөнүн тарыхый, салыштыруу, картографиялык методдору. Кыргыз Республикасынын территориясын изилдөөнүн этаптары, байыркы изилдөөлөрдө кыргыздар жөнүндө алгачкы маалыматтар. Географиялык ачылыштар жана саякаттар. Кыргыз Республикасынын территориясын изилдөө боюнча тарыхый баштапкы булактар. Азыркы изилдөөлөрдөгү географиялык изилдөөлөрдүн материалдары. Геомаалыматтык системалар. Географиялык ачылыштар жана саякаттар.	Географиялык изилдөө методдору: статикалык, картографиялык, салыштырма-географиялык, Аэрокосмостук, геомаалыматтык болжолдоо, геоэкологиялык мониторинг, моделдөө.
Жердин жаратылышы.	Жердин кабыктары: атмосфера, гидросфера, литосфера жана биосфера. Географиялык	Материктердин жаратылышынын географиялык зоналуулугу. Океан менен жаратылы-	Кыргыз Республикасынын жаратылышынын рельефинин пайда болуусу. Атмосфералык жаан-чачындар.	Табигый ресурстардын калктын жайгашуусуна, экономикага, маданиятка, туризмге тийгизген таасири.

	<p>кабыктын компоненттеринин мыйзам ченемдүүлүктөрү: географиялык кабыктын бир бүтүндүгү, заттардын айлануусу, процесстер менен кубулуштардын ыргактуулугу (ритмдүүлүгү), географиялык зоналуулуктар. Дүйнөлүк океан: Суунун айлануусу. Дүйнөлүк океандын атмосфера, литосфера жана материктик агып келүүлөр менен өз ара аракети. Суу массасы жана суу массаларынын циркуляциясы. Аба массалары. Жердин Күндү айланган кыймылы жана анын натыйжалары. Атмосфералык жаанчачындар. Климат жана аба ырайы. Жаратылышта суунун айланышы. Топурактын пайда болушу. Атмосферанын, суунун, топурактын, Дүйнөлүк океандын булгануусу</p>	<p>штын өз ара таасири. Жердин климатынын калыптанышы. Материктер жана океандар. Материктердин жана океандардын рельефи. Кургактыктагы суулар. Географиялык кабыктын кургактыктагы бөлүктөрү (жаратылыш комплекстери). Дүйнөлүк океандагы жаратылыш комплекстери. Өзгөчө корголгон жаратылышы аймактары. Жердеги абанын кыймылы. Климаттын өзгөрүшү. Жердин жаратылышынын азоналуулугу. Геосистемалардын глобалдык өзгөрүүлөрү. Материктин калкынын руханий жана материалдык маданиятынын калыптанышуусуна жаратылыштын тийгизген таасири. Адамдын курчап турган табигый чөйрөгө ыңгайлашуусу: материктердин климаттык өзгөчөлүктөрүнө бай-</p>	<p>Атмосферанын басымы. Бийиктик алкактуулук. Ландшафттардын пайда болушу. Ландшафттардын антропогендик өзгөрүүсү. Кыргызстандын территориясын изилдөө тарыхы: Кыргыз жери тууралуу алгачкы маалыматтар. «Манас» эпосунун географиясы. Кыргыз Республикасын географиялык изилдөөлөрдүн этаптары.</p>	<p>Курчап турган жаратылыштын каада-салттардын, ырым-жырымдардын, жүрүм-турум нормаларынын калыптанышына тийгизген таасири: кыргыз элинин жаныбарлар дүйнөсүн, жайыт жерлерин, суу башаттарын, булактарды ж.б. сактоо боюнча үрп-адаттары. Адамдын курчап турган жаратылыш чөйрөсүнө ыңгайлашуусу: боз үй жана анын түзүлүш өзгөчөлүктөрү. Республиканын табигый-климаттык шарттарынын адамдын тамактануусунун мүнөзүнө тийгизген таасири. Калкты коркунучтуу табигый кубулуштардан коргоо. Экстремалдык шарттардагы жүрүш-туруш эрежелери.</p>
--	---	---	--	---

		ланыштуу кийимдердеги айырмачылыктар. Материктердин калкынын каада-салттарынын, үрп-адаттарынын, жүрүш-туруш нормаларынын калыптанышына курчап турган жаратылыштын тийгизген таасири.		
Жаратылыш ресурстары.	Тоо тектери. Пайдалуу кендер. Заттардын биологиялык айлануусу. Чөкмө, магмалык, метаморфтук кендердин пайда болуусу.	Материктердин жана океандардын жаратылыш ресурстары: климаттык, суу, минералдык, өсүмдүк, жаныбарлар, топурак ресурстары	Кыргыз Республикасынын жаратылыш ресурстары: климаттык, суу, минералдык, өсүмдүк, жаныбарлар, топурак ресурстары.	Жаратылыш ресурстары республиканын экономикасынын өнүгүү базасы катары. Пайдалуу кендер чыккан жерлер жана бассейндери.
Бүгүнкү күндөгү дүйнөнүн экологиялык-экономикалык жана социалдык өнүгүүсү.	Жердин климатынын өзгөрүшү. Туруктуу климат жана туруксуз климат. Жаратылыш катастрофалары, жаратылыш кырсыктарынын коркунучун азайтуу жана өзгөчө кырдаалдар шарттарында жүрүш-туруштун негиздери. Ички жана тышкы процесстердин аракеттеринин натыйжасында тоолор менен түздүктөрдүн өзгөрүшү. Жер ти-	Жердин климатынын өткөндөгү, акыркы 500 жана 60 миллион жылдагы өзгөрүүсү. Муз доорлору жана климаттын өзгөрүүсү. Акыркы он жылдыктардын негизги климаттык өзгөчөлүгү. Климаттын өзгөрүшү адамдын ден соолугуна, тамактануусуна жана жашоо шарттарына таасир тийгизүүсү.	Кыргызстандын тоо экосистемаларын жана биоартүрдүүлүгүн сактоо жана рационалдуу пайдалануу. Токкойлорду жана жайыттарды сактоо. «Туруктуу өнүгүү» түшүнүгү. Кыргыз Республикасынын жаратылышынын туруктуу өнүгүүсү. Кыргыз Республикасынын ресурстар менен туруктуу өнүгүүсү. Мөңгүлөр проблемасы. Чөлгө айлануу проблемасы. Кыргызстандын мөңгүлөрү менен суу ресурстарынын проблемасы. Жердин клима-	Климаттын өзгөрүшүнүн экономикага таасир тийгизүүсү. Минералдык ресурстарды туруктуу пайдалануу жана тоо-кен өндүрүү тармагынын өнүгүшүнүн экологиялык кесепеттеринин алдын алуу. Радиоактивдү булганоо проблемасы. Энергетикалык коопсуздук. Экологиялык коопсуздук жана адамдын саламаттыгы. Сунун сапаты. Республикадагы суу пайдалануу. Тамак-аш коопсуздугу. Гене-

	<p>тирөөлөр, көчкүлөр, сел, жер көчкүлөрдүн аймактары. Коркунучтуу жаратылыш кубулуштары: кургакчылык, ысык жел, бороондор, үшүктөр, тайгак муз.</p>		<p>тынын жана республиканын климатынын өзгөрүүсү. Парник эффектиси. Дүйнөдө жана Кыргызстанда температуранын жогорулашы. Гидрометеорологиялык кубулуштардын өсүш проблемасы.</p>	<p>тикалык-модификацияланган азыктар. Туруктуу эмес өндүрүш жана керектөө. Калдыктар. «Жашыл» экономиканы өнүктүрүү жолдору. Климаттын өзгөрүүсүнүн болжолдору жана кесепеттери. Климаттын өзгөрүүсүнүн кесепеттерин азайтуу. Табигый катастрофалар, тобокелдерди жана жаратылыш кырсыктарын азайтуу. Өзгөчө кырдаалдар шарттарындагы жүрүш-туруштун негиздери. Өлкөнүн территориясындагы жер титирөө аймактары. Атмосферанын булганышы. Озон катмарынын жукаруусу жана бузулушу. Суу ресурстарынын жана топурактын булгануусу.</p>
--	--	--	--	---

## 2.6. Предмет аралык байланыштар. Өтмө тематикалык тилкелер

Предмет аралык байланыштар деген – окутуунун бүткүл процессин жана анын бардык функцияларын өркүндөтүүнүн дидактикалык шарттары. Предмет аралык байланыштарды ишке ашырууга система-структуралык жана мазмундук-ишмердик мамиле кылууда чектеш окуу дисциплиналарынын материалдары кыйла так координацияланат; материалдарды өздөштүрүүнүн илимий жана колдонмо деңгээлдери жогорулайт; билимдердин дидактикалык бирдиктери ирилешет; окуучуларда бекем жана системдүү билимдер, жалпыланган окуу билгичтиктери менен көндүмдөрү калыптанат, алар, өз кезегинде, мектеп окуучуларынын өзөктүү жана предметтик компетенттүүлүктөрүнүн калыптануусуна таасир этет.

**Таблица 3. Предмет аралык байланыштардын классификациясы**

Классификациянын негизи	Байланыштардын түрлөрү
Оку материалын окуп-үйрөнүү мезгили	Буга чейинки; Ошол мезгилдеги; Кийинки (перспективдүү)
Окуу материалынын түзүмү	Фактылардын деңгээлинде; Түшүнүктөрдүн деңгээлинде; Мыйзамдардын деңгээлинде; Теориялардын деңгээлинде; Колдонмо маселелердин деңгээлинде; Табигый илимдердин изилдөө методдорун колдонуу деңгээлинде.
Билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ болуу ыкмалары	Репродуктивдүү; Продуктивдүү (издөөчүлүк); Чыгармачыл (креативдүү).

### Буга чейинки байланыштар

- Стандарттын картографиялык-топографиялык маселелерин окуп-үйрөнүү план жана карта, Жердин модели – глобус, полюстар, экватор жөнүндөгү билимдерге (Табият таануу, 5-класс) жана масштаб, бурчтун чондугу жана аны өлчөөлөр тууралуу билимдерге (математика, 5- класс) таянууну талап кылат;
- геологиялык-геоморфологиялык билимдердин өнүгүүсү беттин формалары, тоо тектеринин касиеттери жана өз жеринин пайдалуу кендери тууралуу билимдердин (Табият таануу, 5 класс) негизинде жүрүүгө тийиш;
- суунун айланышы, дүйнөлүк океан, кургактыктагы суулар, климат, жаратылыш компоненттеринин өз ара байланышы боюнча билимдерди өздөштүрүү суунун, абанын, кыртыштын касиеттери; жаныбарлар менен өсүмдүктөрдүн жашоо чөйрөсүнүн шарттарынан көз карандылыгы тууралуу маалыматтарды (Табият таануу, 5- класс) эске алуу менен жүргүзүлөт;

- материктердин жаратылыш зоналарын окуп-үйрөнүүдө Жердеги жандуу организмдердин ар түрдүүлүгү (Табият таануу, 5 -класс), топурак жана өсүмдүктөрдүн жашоосундагы анын мааниси (Ботаника, 6 класс) тууралуу билимдерге таянуу талап кылынат;
- экологиянын маселелерин окуп-үйрөнүүдө адам ишмердигинин жаратылыш коомчулуктарына тийгизген таасири, адамдын ден соолугун сактоочу жана бузуучу факторлор тууралуу билимдер (Биология, 7-9 -класстар) эске алынат;
- жаратылышты коргоонун концепцияларын, калдыктарды минималдаштырууну, курчап турган чөйрөнү реконструкциялоону, экологиялык жактан таза технологияларды, калыбына келүүчү жана калыбына келбей турган ресурстарды окуп-үйрөнүү;
- адамдын ишмердиги жана өндүрүштүн таасиринен келип чыккан атмосферадагы химиялык өзгөрүүлөрдү окуп-үйрөнүү;
- суунун сапатынын коомдук мониторинги жана сууда кычкылтектин кармалышы суу экосистемаларынын жашоочуларына кандай таасир тийгизерин окуп-үйрөнүү;
- калыбына келүүчү жана калыбына келбей турган ресурстарды пайдалануу процесстерин жана алардын курчап турган чөйрө үчүн маанисин окуп-үйрөнүү;
- альтернативалуу энергетиканы колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн окуп-үйрөнүү;
- Жердеги климаттын глобалдык жылуу концепциясын окуп-үйрөнүү (Физика жана Химия, 8-11- класстар).

#### **Учурдагы байланыштар**

- Географиянын баштапкы курсун окуп-үйрөнүүдө географиялык координаталар тууралуу билимдер тегиздиктеги түз сызыктагы координаталардын октору, параллель түз сызыктар, перпендикуляр (математика, 6 -класс); суунун дүйнөлүк айланышы – жалбырактардын сууну буулантышы (биология, 6- класс); «Атмосфера» деген тема боюнча практикалык иштерди аткаруу графиктер, оң жана терс сандар (математика, 6 -класс) тууралуу билимдер менен коштолот;
- 7- класстын география курсунда материктердин жаратылыш зоналары, адамдын ишмердигинин таасири менен алардын өзгөрүшү жана коргоо боюнча билимдер түркүмдөрдөгү өсүмдүктөрдүн өз ара байланышы, адам ишмердигинин өсүмдүктөр түркүмүнө тийгизген таасири жана аларды коргоо (биология, 7- класс) менен параллель окуп-үйрөнүлөт;
- климатты пайда кылуучу факторлор менен алардын атмосферага таасирин окуп-үйрөнүүгө атмосфералык басым тууралуу билимдер (физика, 7 -класс) шайкеш келет;
- климатты окуп-үйрөнүүдө (география, 8- класс) параллель түрдө физика курсунда (8-класс) окуучулар заттын салыштырмалуу жылуулук сыйымдуулугу, буулануу тууралуу билимдерге ээ болорун; жаратылыш зоналары тууралуу билимдер жаратылыш түркүмдөрү жана аларды коргоо тууралуу билимдер (биология, 8 класс) менен коштоло-рун эске алуу талапка ылайык;
- 9 - класстын география курсунда химиялык өндүрүштөрдү жайгаштыруу принциптерин ачып берүүнү кычкылдарды (кислоталарды) чарбада колдонуу, күкүрт кычкылын өндүрүү тууралуу билимдерди (химия, 9- класс) эске алуу менен жүргүзүү натыйжалуу болот.

#### **Перспективдүү байланыштар**

- Жаратылыш компоненттеринин өз ара байланышы тууралуу билимдер жаратылыш түркүмдөрүн окуп-үйрөнүүгө таяныч катары кызмат кыла алат; геологиялык жыл саноо тууралуу билимдерди органикалык дүйнөнүн өнүгүшүн окуп-үйрөнүүдө; географиялык

- кабыкча тууралуу билимдерди экологиянын негиздерин окуп-үйрөнүүдө колдонууга болот (биология, 7-9 - класс);
- суу буусу жана аба, жаан-чачындар тууралуу маалыматтар заттардын агрегаттык абалдарын окуп-үйрөнүүдө; компастын жардамы менен багыт алуу электромагниттик кубулуштарды окуп-үйрөнүүдө (физика, 6-8- класс) эске алынат;
  - атмосфера, аны булгануудан коргоо тууралуу билимдер абанын курамын окуп-үйрөнүүдө пайдаланылат; минералдык ресурстар жөнүндөгү билимдер – кычкылтек тобундагы элементтерди окуп-үйрөнүүдө; сырьё булактарын бөлүштүрүү жана металлургиялык өндүрүштөрдү жайгаштыруу тууралуу билимдер – «Металлургия» темасында; нефть, көмүр, газ, нефтини кайра иштетүү жана коксохимиялык өндүрүш тууралуу билимдер углеводороддордун табигый булактары жана аларды кайра иштетүү тууралуу билимдерде; сырьенун жайгашуусу, отун жана химиялык өнөр жайы тууралуу билимдер — республиканын экономикасындагы химиянын ролун окуп-үйрөнүүдө (химия, 8-9 - класс) таяныч катары кызмат кылат;
  - географиялык координаталар тууралуу окуу материалы тегиздиктеги тик бурчтуу координаталар системасын окуп-үйрөнүүдө; орундун планы тууралуу билимдер — көп бурчтуктардын аянттарын окуп-үйрөнүүдө; орунду сүрөткө тартуу, эңкейиштин тиктигин өлчөө боюнча билимдер — көп бурчтуктар жана үч бурчтуктар боюнча маселелерди чыгарууда; глобус тууралуу билимдер — айлануу телолорун окуп-үйрөнүүдө (математика, 6-9 –класс) колдонулат.

Бул байланыштарды таблица түрүндө төмөнкүдөй көрсөтүүгө болот:

**Таблица 4.**

**Географиянын чектеш предметтер менен предмет аралык байланыштары**

География курсунун бөлүмдөрү жана темалары/класс	Чектеш предметтердин окуу материалдары				
	табият таануу	физика	биология	химия	математика
1. План жана карта. Глобус. Уюлдар. Экватор (6- класс).	5- класс				
2. Масштаб. Географиялык координаталар жана меридиандар. Параллелдер. (6-класс)					5-7 - класс
3. Тоо тектери. Пайдалуу кендер. Жердин үстүңкү бети. Пайдалуу кендерди колдонууну эсептөө. (6- класс).	5- класс				6 -класс.
4. Дүйнөлүк океандагы, кургактыктагы суулардагы, климаттагы суунун айланышы, жаратылыш компоненттеринин өз ара байланышы. (6 -класс).	5 -класс	7- класс	7 -класс	7- класс	7- класс
5. Атмосфера. (6- класс)	5 -класс	7 -класс			6 -класс
6. Материктердин жараты-	5- класс		Ботаника		



лыш зоналары. Материктердин топурагы. (7- класс).					
7. Жердин климаттары. Атмосфералык басым. Климат пайда кылуучу факторлор. (7- класс).		7 -класс			
8. Кыргыз Республикасынын климатынын калыптанышы. (8- класс)		8-класс. Атмосфералык басым			
9. Өнөр жай. Химия өнөр жайы. Металлургия. (8-9 -класс)				8-11-класс. Күкүрт кычкылын өндүрүү. Металдар.	
10. Жердин жаратылышынын туруктуу өнүгүүсү: жаратылышты коргоонун концепциясы, калдыктарды минималдаштыруу, калыбына келүүчү жана калыбына келбей турган ресурстар. Атмосферада жүргөн химиялык өзгөрүүлөр, суунун мониторинги жана сапаты. Климаттын өзгөрүшү. Жердин климатынын глобалдык жылышы. Практикалык иштер. (6-9-класстар)		7-11-класс	6-11-класс	7-11-класс	7-11 - класс

### 3-бөлүм. Билим берүүчүлүк натыйжалар жана баалоо

#### 3.1. Окуучуларды окутуудан күтүлүүчү натыйжалар (баскычтар жана класстар боюнча)

Төмөндө берилген таблицада класстар боюнча күтүлүүчү натыйжалар көрсөтүлгөн. Биринчи цифра классты, экинчиси – мазмундук тилкени, үчүнчүсү – предметтик компетенттүүлүктү, төртүнчүсү – күтүлгөн натыйжаны билдирет.

Мисалы, 6.1.1.1 - мында “6” - алтынчы класс “1”- мазмундук тилке “Географиялык изилдөө методдору жана географиялык маалымат булактары”; “1”- компетенттүүлүк «Географиялык документтерди талдоо жана интерпретациялоо» “1” – күтүлгөн натыйжа.	Мисалы, 7.3.3.1.- мында “7” - жетинчи класс; “3”- мазмундук тилке “Жаратылыш ресурстары”; “3” - компетенттүүлүк «Географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндикте, мезгилде багыт алуу»; “1” – күтүлгөн натыйжа.	Мисалы, 8.4.2.1- мында “8” - сегизинчи класс; “4”- мазмундук тилке “Бүгүнкү күндөгү дүйнөнүн туруктуу өнүгүүсү»; “2”- компетенттүүлүк «Географиялык процесстерди жана кубулуштарды түшүндүрүү»; “1” – күтүлгөн натыйжа.	Мисалы 9.2.1.1- мында “9” - тогузунчу класс; “2” - мазмундук тилке “Жердин жаратылышы»; “1” - компетенттүүлүк «Географиялык документтерди талдоо жана интерпретациялоо»; “1” – күтүлгөн натыйжа.
--	--	---	--

Таблица 5. Окуучуларды мектептин негизги баскычында (6-9- класстар) окутуудан күтүлгөн натыйжалар

Мазмундук тилкелер	Предметтик компетенттүүлүктөр	6- класс	7- класс	8- класс	9- класс
1.Географиялык изилдөө методдору жана географиялык маалымат булактары	1. Географиялык документтерди талдоо жана интерпретациялоо	6.1.1.1. Географиялык объектилердин жайгашкан ордун аныктоо үчүн глобустун уламышын, орундун планын, географиялык картаны окуйт 6.1.1.2. Терминдерди айырмалайт жана түшүндүрөт: глобус,	7.1.1.1. Материктер жана океандардын территориясын мүнөздөөүчүн тематикалык карталарды тандап алат жана мазмунун талдайт 7.1.1.2. Географиялык маалыматтын ар	8.1.1.1. Кыргыз Республикасынын жаратылыш өзгөчөлүктөрүн тактоо үчүн окуу китептеринин, карталардын, башка географиялык булактардын окуу материалын тандап алат, са-	9.1.1.1. Республиканын жаратылыш ресурстарынын Туруктуу өнүгүүсүнүн негизги багыттарын бөлүп көрсөтүү үчүн 2015-2020-жж, экономиканын өнүгүүсүн жөнгө салуучу че-

		карта, тереңдик жана бийиктик шкаласы, градусдук торчо, параллелдер, меридиандар, орундун планы, шарттуу белгилер, масштаб жана анын түрлөрү, географиялык координаталар, азимут, кеңдик, узундук, абсолюттук жана салыштырма бийиктик, бергштрихтер, горизонталдар; Жердин географиялык кабыкчасы жана сфералары: атмосфера, гидросфера, литосфера, биосфера	түрдүү булактарын: саякаттардын күндөлүктөрүн, аныктама-лыктарды, сөздүктөрдү, аэрокосмостук сүрөттөрдү, географиялык карталарды айырмалайт жана колдонот	лыштырат.	немдик документтерди талдоого алат.
	2. Географиялык процесстерди жана кубулуштарды түшүндүрүү	6.1.2.3. Жаратылышта жүрүп жаткан процесстер менен кубулуштарды түшүндүрүү үчүн Жердин сфераларынын структурасы жана курамы боюнча графиктерди, диаграммаларды, схемаларды түзөт.	7.1.2.3. Материктердин жана океандардын жаратылышында жүрүп жаткан географиялык процесстер менен кубулуштарга баа берет.	8.1.2.2. Себеп-натыйжалык байланыштарды аныктоо үчүн республиканын географиялык процесстерин жана жаратылыш кубулуштарын сыпаттайт.	9.1.2.2. Географиялык кубулуштар менен процесстердин республиканын экономикасына тийгизген таасири тууралуу ар түрдүү географиялык булактардан алынган окуу материалдарын талдоого алат.
	3. Географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндикте	6.1.3.4. Жаратылыш компоненттеринин сандык жана сапаттык мүнөздөмөлөрүн аныктоо үчүн жабдууларды жана	7.1.3.4. Материктердин кеңири мүнөздөмөсүн план боюнча берет: географиялык жайга-	8.1.3.3. Кыргызстандын территориясын изилдөө боюнча тарыхый-географиялык баштапкы булактарды	9.1.3.3. Экономиканын тармактарынын маанисин аныктоо үчүн республиканын экономикасынын

	багыт алуу	куралдарды айырмалап тааныт жана колдонот 6.1.3.5. Географиялык координаталарды аныктоо, объектини координаталар боюнча табуу, абанын атмосфералык кыймылын жана нымдуулугун аныктоо боюнча маселелерди чыгарат.	шуусу, территория, чек аралары, негизги жаратылыш объектилери, ресурстары, калкы жана саясий картасы.	талдоого алат («Манас» эпосунда, Ж.Баласагында, Кашгариде); П.П. Семенов Тянь-Шанскийдин, Федченконун, Н.Н. Пржевальскийдин географиялык изилдөөлөрү.	структурасын сыпаттоого алат 9.1.3.4. Аймактардын комплекстүү мүнөздөмөсү үчүн экономиканын жетектөөчү тармактарын аныктайт.
2. Жердин жаратылышы	1. Географиялык документтерди талдоо жана интерпретациялоо	6.2.1.6. Жердин жаратылышын түшүндүрүүчүн физикалык картанын уламышын окуйт: литосферанын, гидросферанын, атмосферанын объектилери. 6.2.1.7. Контурдук картага литосферанын, гидросферанын, атмосферанын негизги объектилерин түшүрөт.	7.2.1.5. Түндүктөн түштүккө, тоонун этегинен чокусуна, океандардын жээктеринен материктин тереңине жылууга мүнөздүү жаратылыш комплекстеринин алмашуу ыраатын, материктерде жана океандарда жаратылыш зоналарынын орун алуусун, кургактыктагы жана океандагы жаратылыш комплекстеринин алмашуу себептерин карта боюнча түшүндүрүп берет 6.2.2.6. Атластын картасын колдонбостон, контурдук картага материктер ме-	8.2.1.4. Кыргызстандын жаратылыш-территориялык комплекстеринин табигый өзгөчөлүктөрүн талдоого алат жана баа берет 8.2.1.5. Жердин жана Кыргызстандын алкактык убактысын аныктайт; климаттык карта боюнча суммалык радиацияны жана нымдуулук коэффициентин; синоптикалык карта боюнча республиканын айрым аймактар үчүн аба ырайынын абалын аныктайт	9.2.1.5. Республиканын аймактарынын табигый-экономикалык шарттарын талдоого алат.

			нен океандардын негизги объектилерин түшүрөт		
	2. Географиялык процесстерди жана кубулуштарды түшүндүрүү	6.2.2.8. Литосферанын, атмосферанын, гидросферанын жана биосферанын айрым компоненттеринен кантип жаратылыш комплекстери түзүлөрүн түшүндүрүп берет 6.2.2.9. Дүйнөлүк океандын атмосфера, литосфера жана материктик агуулар менен өз ара аракетин иллюстрациялап берет	7.2.2.7. Жаратылыш компоненттеринин жаратылыш комплексиндеги өз ара байланыштарын түшүндүрөт 7.2.2.8. Жылуулук жана нымдын бөлүштүрүлүшүнүн себеп-натыйжалык көз карандылыктарын, материктер менен океандарда күн нурларынын агымын жана аба массаларынын кыймылын, материктердин өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсүнүн мүнөздүү өкүлдөрүн табигый шарттары менен бөлүп көрсөтөт	8.2.2.6. Айрым жаратылыш компоненттеринин ортосундагы өз ара байланыштарды аныктоо менен, жаратылыш зоналарынын бирин (тандоо боюнча) мүнөздөйт 8.2.2.7. Түздүктөрдө жана тоолордо биологиялык ар түрдүлүктүн таралуусуна климаттын таасир этүүсүнүн себеп-натыйжалык көз карандылыктарын түшүндүрөт.	9.2.2.6. Табигый-экономикалык шарттардагы аймактык өзгөчөлүктөрдү болжолдоо үчүн республикада орун алган көйгөйлөргө баа берүү; тоо ландшафттарынын туруктуулугун бузуучу транспорт магистралдарын эксплуатациялоо; гидроэнергетикалык комплекс жана мөңгүлөрдүн эрүү проблемасы; агроөнөр-жай комплекси жана айыл чарба жерлерин рационалдуу эмес пайдалануу 9.2.2.7. Курчап турган чөйрөнүн каада-салттардын, үрп-адаттардын, ырым-жырымдардын, жүрүш-туруш нормаларынын калыптанышындагы себеп-натыйжалык көз ка-

					рандылыктарын бөлүп көрсөтөт: жаныбарлар дүйнөсүн, жайыт жерлерин, суу башаттарын, кудуктарды сактоо боюнча кыргыз элинин үрп-адаттары.
	3. Географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндикте багыт алуу	6.2.3.10. Атмосферанын, литосферанын, гидросферанын жана биосферанын түзүлүшүнүн негизги белгилерин түшүндүрөт	7.2.3.9. Материктер жана океандардын өзгөчөлүктөрүн аныктоо үчүн алардын жаратылышын салыштырат.	8.2.3.8. Кыргыз Республикасынын жаратылыш-территориялык комплекстерин түзөт жана салыштырат.	9.2.3.8. Республиканын аймактарынын салыштырма табигый-экономикалык мүнөздөмөсүн түзөт.
3. Жаратылыш ресурстары	1. Географиялык документтерди талдоо жана интерпретациялоо	6.3.1.11. Картанын уламышын пайдаланып, географиялык картадан минералдык ресурстардын жана башка жаратылыш ресурстарынын чыккан жерин аныктайт 6.3.1.12. Жаратылыш ресурстарын: климаттык, суу, минералдык, өсүмдүк, жаныбарлар, топурак ресурстарын айырмалайт	7.3.1.10. Жердин климатынын, рельефинин, жаратылыш зоналарынын пайда болушундагы Дүйнөлүк океандын ролуна баа берет 7.3.1.11. Жаратылыш ресурстарын: климаттык, суу, минералдык, өсүмдүк, жаныбарлар, топурак ресурстарын классификациялайт жана түшүндүрөт	8.3.1.9. Республиканын жаратылыш ресурстарынын өзгөчөлүктөрүнө баа берет 8.3.1.10. Картанын уламышын окуйт жана республиканын жаратылыш ресурстарынын жайгашуусун окуп-үйрөнүү максатында талдоого алат	9.3.1.9. Экономиканын тармактарынын өнүгүүсүн түшүндүрүү үчүн КР жаратылыш ресурстары менен камсыз болушуна баа берет 9.3.1.10. Жайгашкан ордун аныктоо үчүн контурдук картага республиканын жаратылыш ресурстарынын негизги түрлөрүн түшүрөт
	2. Географиялык процесстерди жана кубулуштарды түшүндүрүү	6.3.2.13. Литосферада, атмосферада, гидросферада болуп жаткан процесстер менен кубулуштарды сыпаттайт	7.3.2.12. Географиялык процесстердин жана кубулуштардын себеп-натыйжалык байланыштарын	8.3.2.11. Жаратылыш-территориялык комплекстердин рельефинин Жердин тектоникалык түзүлүшүнөн	9.3.2.11. Республикадагы экономикалык-социалдык кырдаалга өз алдынча талдоо жүргүзүүнүн негизи-

			бөлүп көрсөтүү	жана пайдалуу кендердин жайгашуусунан көз карандылыгын түшүндүрөт	нде экологиялык проблеманы аныктайт жана түшүндүрөт
	3. Географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндикте багыт алуу	6.3.3.14. Жердин сфераларына мүнөздөмө берет	7.3.3.13. Окшоштук жана айырмачылыктардын себептерин табуу үчүн материктер менен океандардын жаратылышынын мүнөздөмөлөрүн план боюнча түзөт жана салыштырат	8.3.3.12. Экологиялык проблемаларды аныктоо үчүн республиканын рельефинин ири формаларынын биринин (тандоо боюнча) мүнөздөмөсүн түзөт	9.3.3.12. КР дарыяларынын биринин мүнөздөмөсүн түзөт жана чарбалык максатта колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн аныктайт 9.3.3.13. Айыл чарбасында пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо максатында топурактын типтеринин биринин (тандоо боюнча) мүнөздөмөсүн түзөт
4. Бүгүнкү күндөгү дүйнөнүн экологиялык-экономикалык жана социалдык өнүгүүсү	1. Географиялык документтерди талдоо жана интерпретациялоо	6.4.1.15. Жердин климатынын өзгөрүүсүнүн кесепеттерин (табигый кырсыктары, коркунучтуу табигый кубулуштары) түшүндүрөт	7.4.1.14. Жердин климатынын өзгөрүүсүн жана анын адамдын ден соолугуна, тамактануусуна, жашоо шарттарына тийгизген таасирин талдоого алат 7.4.1.15. Жердин климатынын глобалдык жылышы менен байланышкан проблемаларды талдоого алат жана чечүүнүн	8.4.1.13. Кыргызстандын Туруктуу өнүгүүсүнүн проблемаларын талдоого алат: -тоо экосистемаларын жана биоартүрдүлүктү рационалдуу пайдалануу, - токойлорду жана жайыттарды сактоо, -чөлгө айлануу проблемасы, -мөңгүлөр жана суу	9.4.1.14. Республиканын экономикасынын өнүгүүсүнүн негизги багыттарын аныктоо үчүн Кыргыз Республикасынын Туруктуу өнүгүүгө өтүү Концепциясын талдоого алат

			болжолдуу жолдорун сунуштайт	ресурстары проблемасы, -климаттын өзгөрүшү	
2. Географиялык процесстерди жана кубулуштарды түшүндүрүү	6.4.2.16. Жаратылыштын туруктуу өнүгүү проблемаларын чечүүдө географиялык илимдин ордун түшүндүрөт	7.4.2.16. Адамдын чарбалык ишмердиги менен экологиялык проблемалардын ортосундагы себеп-натыйжалык байланыштарды аныктайт 7.4.2.17. Климаттын өзгөрүүсүнүн адамдын ден соолугуна, тамактануусуна, жашоо шарттарына тийгизген таасирин белгилейт	8.4.2.14. Кыргызстандын экологиялык проблемаларын аныктайт жана баа берет: -тоо экосистемаларын жана биоартүрдүлүктү сактоо жана рационалдуу пайдалануу, токойлорду жана жайыттарды сактоо, чөлгө айлануу, мөңгүлөр жана суу ресурстары; -климаттын өзгөрүшү	9.4.2.15. Кыргыз Республикасында «жашыл» экономиканын өнүгүү жолдорун долбоорлойт жана болжолдойт	
3. Географиялык объектилердин комплекстүү мүнөздөмөсүн берүү жана мейкиндикте, мезгилде багыт алуу	6.4.3.17. Жаратылышты туруктуу пайдалануу көз карашынан Жердин геосферасынын сыпаттамасын жалпысынан түзөт.	7.4.3.18. Материктер менен океандардын жаратылышынын мүнөздөмөлөрүн биоартүрдүлүктү туруктуу өнүктүрүү көз карашынан түзөт.	8.4.3.15. Кыргызстандын жаратылыш-территориялык комплекстерин туруктуу өнүгүүнүн көз карашынан сыпаттоого алат.	9.4.3.16. Кыргызстандын экологиялык проблемаларын чечүү боюнча иш-аракеттердин болжолдуу планын түзөт.	



### 3.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары.

Окуучулардын жетишкендиктерин баалоодо баалоонун салттуу (практикалык иштерди баалоо, жазуу, оозеки) жана салттуу эмес (окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнө жана жүрүм-турумуна) үзгүлтүксүз байкоо жүргүзүүдө портфолиону, окуу долбоорлорун, изилдөө иштерин, өзүн-өзү баалоо ыкмаларын колдонуу сунушталат.

Мындан сырткары окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоонун инструменттеринин бири тесттик тапшырмалары да колдонулат. Тесттик тапшырмаларды колдонууда окуучунун окуу жетишүү деңгээлин, тапшырманын көлөмүн, убактысын, ар бир класстын окуучуларынын реалдуу мүмкүнчүлүктөрүнө ж.б. көңүл бурулушу керек. Баалоонун формаларын жана ыкмаларын баалоо процессинде колдонууда диагностикалык, формативдик (калыптандыруучу), суммативдик (жыйынтыктоочу) баалоонун үч түрүн айкалыштырып колдонуп, формативдик (калыптандыруучу) баалоого басым жасалышы керек.

Окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктерин баалоо предметтик стандарта аныкталган күтүлүүчү натыйжалардан келип чыгат, алар география боюнча Предметтик стандартта төмөнкү аракеттердин негизинде аныкталган: *репродуктивдүү (I деңгээл)* – окуучулардын үлгүнү (иш-аракеттерди аткаруунун берилген алгоритмин) ээрчий алуусу менен мүнөздөлөт, *продуктивдүү (II деңгээл)* – өздөштүрүлгөн теориялык билимди тааныш эмес кырдаалда колдоно алуусу менен мүнөздөлөт, *чыгармачыл (III деңгээл)* – окуу маселелерин өз алдынча чечүүнү туюндурат.

Төмөндө ар бир класс боюнча *баалоонун үлгүлөрүн* беребиз.

#### 6- класс

6.4.3.17. Жаратылышты туруктуу пайдалануу көз карашынан Жердин геосфераларынын сыпаттамасын жалпысынан түзөт. Окуучулар бул натыйжага төмөнкү учурларда жетет:

Репродуктивдүү I деңгээл	Продуктивдүү II деңгээл	Чыгармачыл (креативдүү) III деңгээл
Жердин геосфераларын атап жана түшүндүрүп берет	Жердин геосфераларын сыпаттоонун планын сунуштайт.	Географиялык малымат булактарынын негизинде өз алдынча сыпаттайт, салыштырат жана корутундуларды чыгарат.

#### Баалоонун инструменти:

##### *Репродуктивдүү деңгээл үчүн*

Жердин сфераларынын тиешелүү касиеттери боюнча аныктагыла:

1. Жер кыртышы	А) аба
2. Гидросфера	Б) катуу
3. Атмосфера	В) жашоо кабыгы
4. Биосфера	Г) суу

**Жообу: 1-б; 2-г; 3-а; 4-в.**

##### *Продуктивдүү деңгээл үчүн*

Окуу китебинин “Жердеги жашоонун өнүгүү этаптары” тексти боюнча таблица түзгүлө .

##### *Чыгармачыл деңгээлдеги тапшырма*

“Адамдын ишмердүүлүгү Жердин сфераларына кандай таасир берет?” темасында эссе жазгыла

## 7- класс

7.4.3.18. Материктер менен океандардын жаратылышынын мүнөздөмөлөрүн биоартүрдүүлүктү туруктуу өнүктүрүү көз карашынан түзөт. Окуучулар бул натыйжага төмөнкү учурларда жетет:

Репродуктивдүү I деңгээл	Продуктивдүү II деңгээл	Чыгармачыл (креативдүү) III деңгээл
Материктер менен океандардын жаратылышынын компоненттерин санап берет.	Материктер менен океандардын жаратылышынын Туруктуу өнүгүүсү деген эмне экенин түшүндүрүп берет.	Материктер менен океандардын туруктуу өнүгүүсүнүн маселелерин чечүүнүн жолдорун өз алдынча сунуштайт

### Баалоо инструменти:

#### *Репродуктивдүү деңгээл үчүн*

Төмөндөгү сүрөттөлүш кайсы жаратылыш зонасын мүнөздөй “...жыл ичинде абанын температурасы төмөн, жаан-чачындар аз жаайт, көбүнчө кар жаайт, өсүмдүктөрү кыска, жаныбарлардан леминг жана калтар кездешет...”?

А.Талаада

Б. Саваннада

В.Тундрада

Г. Арктикалык чөлдө

#### *Продуктивдүү деңгээл үчүн*

Ири көлөмдөгү озон тешиктери көпчүлүк учурларда Антарктидада жана Арктикада байкалат. Себебин түшүндүрүп бергиле.

#### *Чыгармачыл (креатив) деңгээл үчүн*

“Антарктидадагы жана Арктикадагы байкалган ири көлөмдөгү озон тешиктерин азайтуу үчүн эмне кылуу керек?” темасында маалымат, билдирүү даярдоо

## 8- класс

8.4.3.15. Кыргызстандын жаратылыш-территориялык комплекстерин туруктуу өнүгүүнүн көз карашынан сыпаттоого алат. Окуучулар бул натыйжага төмөнкү учурларда жетет:

Репродуктивдүү I деңгээл	Продуктивдүү II деңгээл	Чыгармачыл (креативдүү) III деңгээл
Кыргыз Республикасынын жаратылышынын жана жаратылыш-территориялык комплекстеринин туруктуу өнүгүүсүнүн маңызын түшүндүрөт	Кыргыз Республикасынын жаратылышынын жана жаратылыш-территориялык комп-лекстеринин туруктуу өнүгүүсүнүн негизги багыттарын бөлүп көрсөтөт	Кыргыз Республикасынын жаратылыш-территориялык комплекстеринин жаратылышына өз алдынча баа берет жана корутундуларды чыгарат

### Баалоонун инструменти:

#### *Репродуктивдүү деңгээл үчүн*

Россиялык экосоциолог И. А. Халийдин Кыргыз Республикасынын табиятынын туруктуу өнүгүүсү үчүн айткан төмөндөгү маалыматынын маанисин түшүндүрүп бергиле: “Туруктуу өнүгүү – бул жердеги тирүү организмдерге, анын ичинен өсүп келе жаткан жаш муундарга жана бардык адамдарга аяр мамиле жасоону, кам көрүүнү, аларга коркунуч алып келүүчү таасирлерди жоюуну, биосферага таасир берүүнүн жана анын ресурстарын

пайдалануунун чеги бар экендигин адамдар тараптан моюнга алууну көздөгөн, табияттын баалуулугун артыкчылык катары караган жаңы экологиялык парадигма болуп эсептелет”.

#### **Продуктивдүү деңгээл үчүн**

Окуу китебинин текстинин негизинде Кыргыз Республикасынын табиятынын Туруктуу өнүгүүсүнүн багыттарын бөлүп көрсөткүлө.

#### **Чыгармачылык (креатив) деңгээл үчүн**

Маалыматтын ар кырдуу булактарынын (интернет, массалык-маалымат каражаттары) негизинде Кыргыз Республикасынын табиятынын туруктуу өнүгүүсү жана экологиясы тууралуу бүтүм чыгаргыла.

### **9- класс**

9.4.3.16. Кыргызстандын экологиялык проблемаларын чечүү боюнча иш-аракеттердин болжолдуу планын түзөт. Окуучулар бул натыйжага төмөнкү учурларда жетет:

Репродуктивдүү I деңгээл	Продуктивдүү II деңгээл	Чыгармачыл (креативдүү) III деңгээл
Кыргыз Республикасынын экологиялык проблемалары тууралуу маалыматтарды таап, жыйнайт.	Кыргыз Республикасындагы экологиялык кырдаалды талдоого алат жана салыштырат.	Кыргыз Республикасындагы экологиялык кырдаалды чечүү жолдорун, өнүгүү перспективаларын өз алдынча сунуштайт

#### **Баалоо инструменти:**

#### **Репродуктивдүү деңгээл үчүн**

Кыргыз Республикасынын экологиялык проблемалары тууралуу ар кырдуу маалыматтарды чогултуу жана аларды иргелештирүү.

#### **Продуктивдүү деңгээл үчүн**

Окуу китебинин текстинин жана чогултулган маалыматтардын негизинде “Кыргыз Республикасынын экологиялык-экономикалык абалы” темасында аналитикалык маалымат даярдоо

#### **Чыгармачылык (креатив) деңгээл үчүн**

“Кыргыз Республикасынын экологиялык проблемаларынын чечүүнүн жолдору” темасында презентация даярдоо.

## **4- бөлүм. Билим берүү процессин уюштурууга коюлуучу талаптар**

### **4.1. Ресурстук камсыздоого коюлуучу талаптар**

Жалпы билим берүүчү уюмдардагы окуу процессин окуу-методикалык камсыздоо Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан алдыдагы окуу жылында окуу предметтерин окутуу боюнча жыл сайын чыгарылуучу инструктивдик-методикалык катка ылайык ишке ашырылат.

Мектептин китепкана фондунда белгиленген ченемдерге ылайык «География» окуу предмети боюнча зарыл болгон окуу-методикалык адабияттар жана картографиялык басылмалар болууга тийиш.

«География» предмети боюнча окуу-методикалык комплекстин курамына төмөнкүлөр киргизилген:

1. Окуу китеби
2. Мугалимдер жана окуучулар үчүн окуу-методикалык жана электрондук басылмалар.

3. Картографиялык басылмалар.

4. Географиялык маалыматтык системалар. ГМС.

География боюнча стандарттын талаптарын жүзөгө ашыруу атайын жабдылган география кабинетинин шартында аткарылып, зарыл болгон окуу жабдуулары жана окуу-көрсөтмө куралдар (карталардын, приборлордун, атластардын ж. б.) менен камсыз болууга тийиш.

Мектепте географияны окутууда окутуунун ар түрдүү каражаттары, биринчи кезекте, картографиялык каражаттар: карталар (столго коюлучу жана дубалга илинүүчү), атластар, глобустар, рельефтик карталар (моделдер), блок-диаграммалар, профилдер, ар кыл таблицалар жана таркатма материалдар жана электрондук куралдар пайдаланылат.

### **География боюнча окуу куралдардын жана карталардын тизмеси**

1. Дүйнөнүн жаратылыш зоналары картасы, масштаб:1:27000000;
2. Дүйнөнүн климаттык картасы, масштаб:1:25000000;
3. Дүйнөнүн климаттык алкактар картасы, Масштаб:1:45000000;
4. Океандардын картасы, масштаб:1:40000000;
5. Дүйнөнүн жаныбарлар жана өсүмдүктөр картасы, масштаб:1:25000000;
6. Дүйнөнүн топурак картасы, масштаб:1:30000000;
7. Дүйнөнүн минералдык ресурстары, масштаб:1:25000000;
8. Түштүк Америка. Физикалык карта, масштаб: 1:12000000;
9. Түндүк Америка. Саясий карта, масштаб:1:12000000;
10. Түштүк Америка.Климат. Жаратылыш зоналары, масштаб:1: 12000000;
11. Түндүк Америка. Физикалык карта, масштаб:1: 12000000;
12. Түндүк Америка. Климат. Жаратылыш зоналары, масштаб:1: 12000000;
13. Африка. Физикалык карта, масштаб: 1:12000000;
14. Африка. Саясий карта, масштаб:1:12000000;
15. Африка. Климат. Жаратылыш зоналары, масштаб:1: 12000000;
16. Евразия. Физикалык карта, масштаб: 1:12000000;
17. Евразия. Саясий карта, масштаб:1:12000000;
18. Евразия. Климат. Жаратылыш зоналары, масштаб:1: 12000000;
19. Австралия жана Жаңы Зеландия. Физикалык карта, масштаб: 1:7000000;
20. Климат. Жаратылыш зоналары, масштаб:1: 12000000;
21. Антарктида. Физикалык карта, масштаб: 1:1050000;
22. Арктика. Физикалык карта, масштаб: 1:1050000.
23. Кыргыз Республикасыны административдик-территориалдык түзүлүш картасы;
24. Кыргыз Республикасынын калкынын картасы;
25. Кыргыз Республикасынын өнөр жайынын картасы;
26. Кыргыз Республикасынын айыл чарбасынын картасы;
27. Кыргыз Республикасынын климаттык картасы;
28. Кыргыз Республикасынын топурагынын карта;
29. Кыргыз Республикасынын өсүмдүктөрүнүн картасы;
30. Кыргыз Республикасынын жаныбарларынын картасы;
31. Кыргыз Республикасынын кен байлыктарынын картасы;
32. Кыргыз Республикасынын транспортунун картасы;
33. Кыргыз Республикасынын туризм картасы;
34. Кыргыз Республикасынын корголуучу жайларынын картасы;

35. Чүй областынын картасы;
36. Ош областынын картасы;
37. Талас областынын картасы;
38. Нарын областынын картасы;
39. Ысык-Көл областынын картасы;
40. Жалал-Абад областынын картасы;
41. Баткен областынын картасы;
42. Жерге ориентациялоого керектелүүчү жабдыктар (компас, рулетка, линейка).
43. Минералдардын коллекциясы
44. Географиялык аянтча

#### **Географиялык аянтчага зарыл болгон каражаттар (аянты 10м\*10м):**

1. Метеорологиялык будка: термометр, барометр, термограф, гигрометр, жаан-чачын өлчөгүч
2. Бийиктик өлчөөчү устун флюгер менен
3. Кардын калыңдыгын өлчөөчү рейка туурасы 6 см, калыңдыгы 2.5 см, узуну 180 см.
4. Күн сааты
5. «Бүгүнкү аба ырайы» дубал тактасы
6. Рельефтин формаларынын жасалма моделдери (тоо, түздүк, көл ж.б.) жана кум салынган иящик
7. Өз жеринин географиясын окуп-үйрөнүүгө багытталган бурч
8. Практикалык сабактарды өтүү үчүн стол, отургучтар

#### **4.2. Шыктандыруучу окуу чөйрөсүн түзүү.**

Географиялык компетенцияларды калыптандыруу шарттарынын бири болуп географиялык маалыматтын ар түрүү булактары: географиялык карта, окуу китептери жана окуу-методикалык куралдар, электрондук маалымат алып жүрүүчүлөр ж.б. менен иштөөнүн органикалык биримдиги эсептелет. Географиялык карта –мектепте географияны окуп-үйрөнүүдө жана окутууда колдонулган каражаттардын ичинен негизгиси жана кыйла көрсөтмөлүүсү. Окуучу картаны окуганды билиши жана түшүнүүсү үчүн мугалим аларды үйрөтүү керек. Мектепте географияны окутууда географиялык карта төмөнкүдөй кызматтарды аткарат:

1. Аймак же окуп-үйрөнүлүп жаткан объект жайгашкан мейкиндикти, анын ошол мейкиндиктеги ордун жана маанисин түшүнүү үчүн.
2. Аймактын спецификасын жараткан негизги объектилер менен кубулуштарды аныктоо үчүн.
3. Аймактын ичиндеги жана сыртындагы кубулуштардын өз ара байланыштарын, ошондой эле аймактын дүйнөдөгү ордун белгилөө үчүн.
4. Көрүү эстутумун иштетүү.

Картографиялык методдорду географиялык изилдөөлөрдө колдонуу зарыл:

– карталар боюнча аймакта өндүрүштү жайгаштыруунун жаратылыш шарттарынан жана ресурстардан көз карандылыгын, энергетикалык жана эмгек ресурстарынын, даяр продукцияны керектөөчүлөрдүн болушун аныктоодо, инфраструктураны уюштурууда;

- табигый жана социалдык-экономикалык факторлорду эске алуу менен аймактын экологиялык шарттарына баа берүүдө;
- конкреттүү райондордо өнөр жай ишканаларынын иштөөсүнүн экологиялык кооптуулугунун даражасын аныктоодо;
- өз аймагынын ландшафттарына антропогендик таасирдин даражасын изилдеп-үйрөнүүдө;
- дүйнө калкынын санынын динамикасын жана анын диний курамын изилдөөдө;
- өлкөлөрдүн ортосундагы экономикалык байланыштарды изилдөөдө.

Ар кыл маалымат булактары (окуу китеби, географиялык карта ж.б.) менен иштөөдө мугалим окуучулардын практикалык ишмердүүлүгүнө көңүл бурушу маанилүү, б.а., географиялык компетенцияларды калыптандыруу үчүн теориялык билимдерди окуучулардын практикалык иштери менен системалуу түрдө айкалыштыруу зарыл. Бир сабакта бир нече практикалык иштерди аткарууга болот (5-7 мүнөттөн 15-20 мүнөткө чейин). Мындан сырткары, ар бир сабакта төмөндөгү окуу милдеттери ишке ашырылышы керек:

- өз ара аракеттенүү кырдаалдарын түзүү (окутуунун интерактивдүү режими);
- маалыматтын ар кыл булактары менен таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруу (окуу китеби, географиялык карта, статистика-экономикалык маалыматтар ж.б.);
- окуу көйгөйлөрү менен маселелерин чечүүгө көмөк көрсөтүү.

Географиянын бардык курстарында окуу процессинде окутууга практикалык мамиле жасоону жүзөгө ашыруунун дагы бир ыкмасы болуп теориялык билимдерди бекемдөөүчүн ар түрдүү схема-таблицаарды, символдорду, диаграммаларды, сүрөттөрдү пайдалануу эсептелет. Аны менен катар окуу процессинде жаңы педагогикалык технологияларды ишке ашырууга табигый зарылдык келип чыгат. Мында төмөнкүлөрдү эске алуу керек:

- окуу процессинде окуучулардын жүйөсүнүн өнүгүшү окуучунун өзү тараптан болууга тийиш;
- ар түрдүү булактардан билимдерди алуу, тиешелүү окуу чөйрөсүн түзүү;
- окутуунун интерактивдүү усулдарын колдонуу жолу аркылуу окуу процессин уюштуруу.

Окуу оюндарын, проблемалык сабактарды, дискуссияларды, конференцияларды уюштуруу окуучулардын сабактан тышкары ишмердүүлүгү (долбоорлор, экскурсиялар, музей ишмердүүлүгү, географиялык чөйрөдөгү байкоолор жана практикалык иштер, факультативдер жана ийримдер, олимпиадалар жана окуучулардын илимий коомдору) менен айкалышуусу зарыл.